

PIAȚA MARE A ORAȘULUI ROMAN TÂRZIU HISTRIA

Piața mare a orașului Histria a primit aspectul actual abia în cursul sec. V-VI p. Chr., în urma a numeroase transformări succesive. Ea se prezintă sub o formă trapezoidală, de dimensiunile 25,00 x 14,50 m, era pavată cu dale din calcar (din care doar câteva se mai păstrează *in situ*) și mărginită la sud de o serie de construcții aflate în proximitatea zidului de incintă romano-bizantin, o basilică civilă și o stradă care urmează traseul nord-sud ce conduce spre termele *intra muros*; pe latura de est a fost surprinsă o insulă de epocă romană care este suprapusă, parțial, de o basilică paleocreștină. Necercetată încă, latura nordică a a acestei piețe era probabil ocupată de construcții cu caracter privat destinate locuirii¹. Cea de a patra latură a acesteia, cea de vest, era străjuită de Poarta Mare a orașului.

Pe latura sudică a pieței, construcțiile se desfășoară dinspre vest înspre est, iar un prim edificiu observat pe această latură este cel care se află lângă zidul de incintă, în partea lui estică, paralel cu acesta, în imediata apropiere a porții. Această construcție a fost ridicată folosindu-se tehnica cu cadre și butise², din blocuri de calcar legate cu mortar, acesta cunoscând trei faze, fiind compartimentat în trei încăperi de formă rectangulară³.

Din punct de vedere cronologic, monumentul este anterior momentului construcției incintei târzii de la Histria (adică anterior distrugerii de la mijlocul sec. al III-lea p. Chr.), drept dovadă stând gura de canal situată deasupra acestui nivel (la 1,05 m mai sus), cât și temelia zidului de incintă ce pătrunde în acest strat; deci, prin poziția stratigrafică dar și prin materialul și sistemul de construcție deosebit față de celelalte construcții, acest edificiu, clar anterior distrugerii de la mijlocul sec. al III-lea p. Chr.⁴, constituie o mărturie prețioasă a urbanismului din epoca romană timpurie.

În urma cercetărilor din zona *extra muros*, din imediata apropiere a zidului de incintă, se confirmă existența unui cartier înfloritor în această zonă, de care cu siguranță a aparținut și clădirea pusă în discuție.

După cum am precizat și mai sus, edificiul este compartimentat în trei încăperi, zidurile celei dinspre poartă aflându-se într-o stare de conservare mai proastă decât a celorlalte două compartimentări. Se remarcă și faptul că

¹ Cf. Irina Achim, în *Histria - ghid album*, coordonatori Al. Suceveanu, M. Victor Angelescu, Constanța, 2005 (în continuare: Achim, *Histria*), p. 65.

² Cadre și butise este o tehnică de construcție de tradiție grecească care aparține zidăriei de tip isodom cu blocuri de piatră fasonate, puse în operă alternativ cu latura lungă și cea scurtă a fiecărui bloc, cf. Grigore Florescu, *Histria I*, Em. Condurachi (coord.), București, 1954 (în continuare: Florescu, *Histria I*), p. 107.

³ *Ibidem*, p. 96-110.

⁴ Alexandru Suceveanu, *Histria VI. Les thermes romains*, București-Paris, 1982, p. 85.

Buletinul Cercurilor Științifice Studențești, 14, 2008, p. 31-38

zidurile exterioare sunt lucrate într-o tehnică de tradiție grecească, în timp ce zidurile interioare, cele despărțitoare, sunt ridicate din blocuri mai mici și sunt executate cu mai puțină grijă⁵.

Toate cele trei încăperi au o formă rectangulară, de dimensiuni diferite, prima încăpere, cea de la poartă, de 5,85 x 5,40 m, a doua de 10,01 x 6,54 m, iar cea de a treia de 8,97 x 6,54 m.

Faptul că două dintre compartimentările acestei construcții au fiecare câte un prag propriu masiv, ne indică că acestea nu comunicau direct între ele.

O a doua fază a acestui edificiu, este datată de Grigore Florescu în sec. IV-VI p. Chr.⁶, perioadă în care zona edificiilor de lângă incintă (în partea de vest a acesteia) își încetează existența.

În această etapă construcția suferă o serie de remanieri, dacă nu chiar o reconstruire totală, urmărind în linii mari planul din faza anterioară.

În cea de a treia fază, din a doua jumătate a sec. VI – începutul sec. VII p. Chr., edificiul a primit modificări importante, în contextul crizei generale cu care se confrunta Histria, reflectată și prin locuințele foarte modeste.

Drept exemplu pentru aceste modificări importante stau și noile ziduri grosolane (construite din blocuri mici de șist verde, nefasonate și legate cu pământ) ce compartimentează edificiul, în special cazul celor două ziduri ce recompartimentează prima încăpere (fază în care zidul de est este posibil să fi fost deja ruinat). În una din încăperile edificiului – cea de a doua – a fost descoperit un chiup de mari dimensiuni descoperit *in situ*, precum și un fragment de coloană rotunjit din calcar, ce pare să fi sprijinit, alături de altele, plafonul locuinței. Se mai remarcă faptul că unul dintre ziduri este întărit cu un contrafort, semn caracteristic construcțiilor ultimei faze a cetății⁷.

După cum am mai precizat, pe latura de vest edificiul este mărginit de zidul de incintă (care pare să-l taie), iar pe celelalte trei laturi este mărginit de câte o stradă; pe latura de nord de strada ce pornește dinspre Poarta Mare către Piața mare, de cea care pornește dinspre Piața mare spre Terme I pe latura de est (la limita căreia se afla o piață mai mică), aceasta din urmă ramificându-se spre vest, pe lângă edificiu, și terminându-se brusc în fața zidului de incintă care se pare că a tăiat-o și pe aceasta din urmă⁸.

Un alt edificiu reprezentativ care este vizibil pe latura sudică a Pieței mari, dincolo de stradă, spre est, este o biserică civilă⁹ de mari proporții (16,65 x 11,80 m), de formă rectangulară fără absidă, care este împărțită de două șiruri de coloane în trei nave. Se constată o ușoară asimetrie la nivelul întregului

⁵ Florescu, *Histria I*, p. 107.

⁶ *Ibidem*, p. 108.

⁷ *Ibidem*, p. 106-110.

⁸ *Ibidem*, p. 106-108.

⁹ *Ibidem*, p. 110-111.

monument, având în vedere că latura de vest este mai scurtă față de cea estică cu aproximativ 0,65 m. Zidurile edificiului sunt ridicate din calcar și dintr-un șist verde de proveniență locală, blocurile neregulate fiind fasonate doar la exterior și legate cu mortar. Intrarea se afla la mijlocul laturii de nord, fiind de dimensiuni reduse (de 1,68 m) în raport cu mărimea monumentului.

Zidurile ce constituie temelia bazelor celor două rânduri de coloane împart basilica în trei nave aproximativ egale (cea din partea stângă de 3,27 m, nava din centru de 3,07 m, iar cea din dreapta de 3,29 m lățime). Inițial erau câte cinci coloane pe fiecare rând, deci zece în total, din care se mai păstrează *in situ* doar opt baze de coloane. Acestea erau din lespezi rectangulare de calcar, ele neavând toate aceleași dimensiuni, uneori nici măcar aceeași formă¹⁰.

În urma unor sondaje efectuate în anul 1994, s-a putut stabili o cronologie a acestui monument, construit cel mai probabil în prima jumătate a secolului al III-lea; basilica a beneficiat de o reconstrucție în a doua jumătate a aceluiași secol, continuând să funcționeze până în sec. V-VI p. Chr.

În ceea ce privește funcționalitatea sa, nici o informație arheologică sau epigrafică nu indică că ar fi vorba de o biserică creștină; specialiștii sunt de acord că ar putea fi vorba de un edificiu public cu rol administrativ din ultima fază a existenței orașului.

Tot pe baza sondajelor efectuate în Piața mare s-a putut constata, la nivelul rețelei rutiere, că strada care lonjează basilica civilă la nord și care constituie unul dintre cele mai vechi momente cronologice reperabile arheologic din această piață, a suferit o serie de modificări: una la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea, când această axă de circulație ia naștere printr-o deviere a traseului altei străzi orientate est-vest, aflate pe latura de est a basilicii paleocreștine din Piața mare; această stradă avea lățimea de 3,50 m și la marginea ei s-a observat un canal de scurgere; ulterior, strada a fost mărită atingând lățimea de 5,00 m. Este cert faptul că aceste două momente ale străzii corespund, în linii mari, cu momentul construcției Porții mari a cetății Histria¹¹.

În urma aceluiași sondaje trebuie menționat faptul că a fost descoperit în șanțul de fundație al reparației basilicii civile din sudul Pieței mari o friză elenistică de marmură care îi are reprezentări pe laterale pe Helios, iar în centru pe Ares (sau Adonis), Hephaistos, Poseidon, Eros, Afrodita, Athena, Zeus, Hermes și pe Hera (sau Persephona).

Pe latura estică a pieței se observă basilica „Florescu”¹², numită așa după numele descoperitorului ei, o biserică paleocreștină pe care acesta a

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Cf. Achim, *Histria*, p. 66.

¹² Irina Achim, *Histria. Basilica „Florescu”. Noi cercetări (2002-2004)*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 54-56, 2003-2005 (în continuare: Achim, *Basilica „Florescu”*), p. 179-194.

cercetat-o în perioada anilor 1949-1952, pentru ca în 2002 să fie reluate cercetările în acest punct în vederea facilitării unui proiect de restaurare a basilicii¹³. Aceasta se găseşte la cca. 50 m est de Poarta mare a cetăţii, la limita vestică a cartierului rezidenţial al oraşului, aproximativ pe axul porţii. Trebuie precizat că această construcţie este instalată peste o serie de structuri arhitectonice anterioare, ea suprapunând parţial o insulă romană¹⁴.

Este un edificiu de dimensiuni relativ modeste (19,60 m x 12,20 m), dar pe un amplasament de un maxim impact vizual, acesta fiind împărţit prin două rânduri de coloane în trei nave precedate de un nartex necompartimentat, iar în partea estică având o absidă semicirculară. Pavajul era din cărămidă şi s-a mai păstrat *in situ* doar într-o porţiune restrânsă din nava centrală; au mai fost descoperite două baze de coloană pe peretele ce despărţea nava centrală de cea din dreapta.

În absidă şi parţial în nava centrală a edificiului a fost descoperită o criptă rectangulară cu scări de acces pe latura ei sudică. Aceasta este construită din blocuri fasonate de calcar şi cărămidă în *opus mixtum*, fiind amenajată direct pe stâncă. Este de remarcat faptul că până în prezent această biserică este singura de la Histria care are o criptă de relicve sub altar. Având în vedere spaţiul interior redus al criptei, putem presupune că relicvele erau depuse într-un mic relicvar astăzi pierdut. Ea se încadrează într-un tip relativ rar în antichitatea târzie, cunoscut într-un număr mic de exemple, precum basilica „Sf. Dumitru” de la Salonic, Basilica cruciformă de la Thasos şi alte două la Tropaeum Traiani¹⁵.

Peretele estic al criptei a fost reconstruit neconform cu forma sa iniţială şi împins cu cca. 0,20 m spre est faţă de traseul său de origine, care poate fi stabilit cu o oarecare precizie graţie unor mici blochete de calcar aflate *in situ*. Latura nordică a criptei este realizată în *opus mixtum*, îngrijit lucrată din meloane de calcar şi cărămidă, unde sunt încă vizibile amprente de cărămizilor ultimei asize, astăzi dispărute. În legătură cu posibilele instalaţii liturgice, în zona aflată imediat la vest de criptă, în nava centrală, a fost identificat un zid, posibilă fundaţie a unei bariere de cancelii în „A” dintr-o fază timpurie de funcţionare a basilicii¹⁶, însă cercetările în această zonă nu sunt terminate.

În zona de la nord de biserică s-au individualizat două structuri arhitectonice aflate în relaţie directă, care ocupă restul insulei până la stradă. Este vorba de o incintă din care sunt vizibile latura de vest şi cea de nord, ce

¹³ M.V. Angelescu, Corina Borş, Florela Vasilescu, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, campania 2002*, Bucureşti, CIMEC, 2003 (în continuare: CCA 2003), p. 162-163.

¹⁴ M.V. Angelescu, Irina Oberländer-Târnoveanu, Florela Vasilescu, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, campania 2004*, Bucureşti, CIMEC, 2005 (în continuare: CCA, 2005), p. 194-196.

¹⁵ CCA, 2003, p. 162.

¹⁶ CCA, 2005, p. 194-196.

include o construcție identificată și cercetată parțial, denumită convențional „podium”. Aceasta din urmă este construită din blocuri de calcar fasonate, de dimensiuni mari, cu trepte de acces. Ea se află într-o stare precară de conservare și pare să se apropie ca tehnică de construcție cu incinta, ce pare să fi avut și ea scări de acces din exterior înspre structurile arhitectonice din interior. Construcția „podium” a fost suprapusă, probabil în secolul IV p. Chr., de o construcție denumită „anexa nord”, însă în stadiul actual al cercetărilor nu se poate preciza dacă ea formează sau nu o anexă a basilicii. Pavată cu dale din calcar, în centrul anexei se afla o fântână, care s-a prăbușit împreună cu dalele ce o susțineau.

Pe unul din zidurile „podium”-ului s-a identificat o inscripție funerară publicată de D.M. Pippidi (*ISM I*, 250). Aceasta ocupă o poziție inversă celei ce permite citirea textului. O altă inscripție a fost descoperită în „anexa nord”, fiind vorba de o stelă funerară elenistică¹⁷, ruptă în partea de sus.

În urma campaniei arheologice din anul 2003 a fost identificat un puț¹⁸ direct în rocă. Partea superioară a acestui puț aflat în absidă a fost surprinsă la o adâncime de cca. 1,50 m sub nivelul actual al solului, iar partea inferioară la o adâncime de 4,63 m. Această amenajare este aproximativ circulară și se îngustează în profunzime, unde forma din partea superioară se pierde. Urmele puternice de incendiere de pe pereții puțului ar putea fi puse în legătură cu o ardere rituală sau cu un procedeu de incendiere a rocii pentru a facilita amenajarea complexului. Această descoperire spectaculoasă este importantă atât prin amplasare și relația cu basilica, cât și prin faptul că este vorba despre un complex închis.

În ceea ce privește maniera de amenajare a puțului, acesta nu a beneficiat de nici o structură monumentală la suprafață, spre exemplu un ghizd (după cum se constată în stadiul actual al cercetărilor), el aflându-se sub nivelul criptei basilicii, la est de aceasta. În profilul de sud al uneia dintre secțiuni, chiar deasupra puțului, a fost identificată o porțiune de zid, orientat nord-sud, realizat din șist local, legat cu pământ. Acesta aparține cel mai probabil unei structuri arhitectonice ulterioare perioadei de funcționare a puțului.

Din punct de vedere cronologic, materialele din umplutura puțului se încadrează în intervalul secolelor I-III p. Chr., fapt ce asigură posteritatea structurilor arhitectonice descoperite până în prezent (zidul amintit mai sus), datate cel mai probabil în secolul III și începutul secolului IV p. Chr.

Din puț a fost recuperată o cantitate importantă de materiale¹⁹, printre care amintim o cărămidă de Sinope (a cărei șampilă nu a putut a fi citită),

¹⁷ Irina Achim și Florian Matei-Popescu, *Histria. O nouă inscripție funerară elenistică*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 54-56, 2003-2005, p. 179-200.

¹⁸ Achim, *Basilica „Florescu”*, loc. cit.

¹⁹ CCA, 2005, loc. cit.

numeroase vase sau fragmente ceramice, o cantitate importantă de materiale de construcție (țigle, cărămizi, olane) printre care și fragmente de tencuială bicromă (alb-negru), fragmente de sticlă, numeroase fragmente osteologice (inclusiv de mamifere marine – delfin), ori fragmente de amforă cu graffiti (EYXH și IHIATP(?)).

Cele mai mari dificultăți apar la încercarea interpretării acestui complex. În stadiul actual al cercetărilor, nu se poate spune dacă a funcționat ca structură independentă sau în cadrul unei arii sacre ca *bothros* al unui templu. Cu siguranță este vorba despre unul din exemplele de continuitate a puțurilor sacre grecești în epoca romană de la Histria. Cel mai probabil, acest *bothros* era dedicat unei singure divinități, posibil lui *Apollo Iatros* (Tămăduitorul)²⁰, divinitatea eponimă a cetății, fapt pentru care ar pleda unul dintre *graffiti* identificați aici, dar și acea teracotă fragmentară reprezentând un chip masculin juvenil, care ar putea fi atribuită lui Apollo. O altă ipoteză o ridică statueta fragmentară reprezentând o femeie însărcinată, acest artefact putând fi pus în legătură cu un cult al Artemidei, sora lui Apollo, și care era protectoare a nașterilor, însă prima ipoteză pare cea mai plauzibilă.

Cercetările actuale nu au permis demonstrarea până în prezent a funcționării acestui complex în cadrul unei arii sacre, fie sanctuar sau/și altar dedicat acestei divinități și nimic nu ne indică faptul că ar putea fi vorba de o funcționare a puțului încă din epoca greacă și până în epoca romană pe același amplasament.

În ceea ce privește latura de nord a Pieței mari de la Histria, aceasta este mai puțin cunoscută, nefiind practic cercetată. Această latură este alcătuită dintr-un nucleu de locuire privată compus din mai multe încăperi, a cărui fațadă, spre sud, se aliniază cu latura nordică a basilicii „Florescu”. Zidurile, ca în cazul multora dintre edificiile din Piața mare, sunt realizate din șist verde local. Împins mai spre nord, cel mai probabil în urma lărgirii străzii în a doua jumătate a secolului al III-lea, acest nucleu de locuire succede unei construcții cu caracter public ce respecta orientarea străzii²¹.

În consecință, remanierele urbanistice care au avut loc în decursul secolelor III-IV în zona *intra muros* aflată în apropierea Porții mari – precum dezafectarea unor clădiri, devierea unor trasee de circulație și reparația străzilor ori amplasarea basilicii paleocreștine – au dus la apariția unui spațiu reprezentativ, în zona vestică a cetății târzii de la Histria, Piața mare.

CONSTANTIN ȘOVA
Universitatea „Ovidius”, Constanța

²⁰ Achim, *Basilica „Florescu”*, loc. cit.; pentru o altă interpretare vezi P. Alexandrescu, în *Histria VII*, p. 83-84.

²¹ Cf. Achim, *Histria*, p. 69.

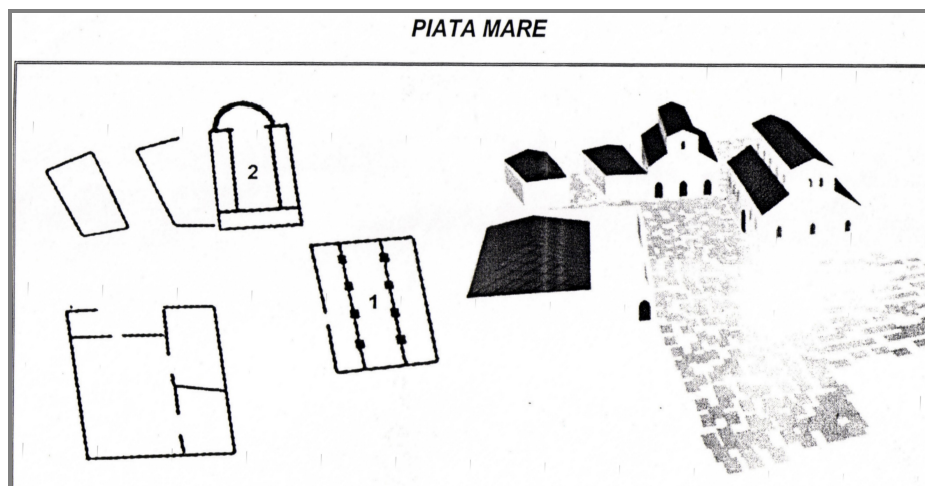

Fig. 1. Piața mare (Achim, *Basilica „Florescu”*)

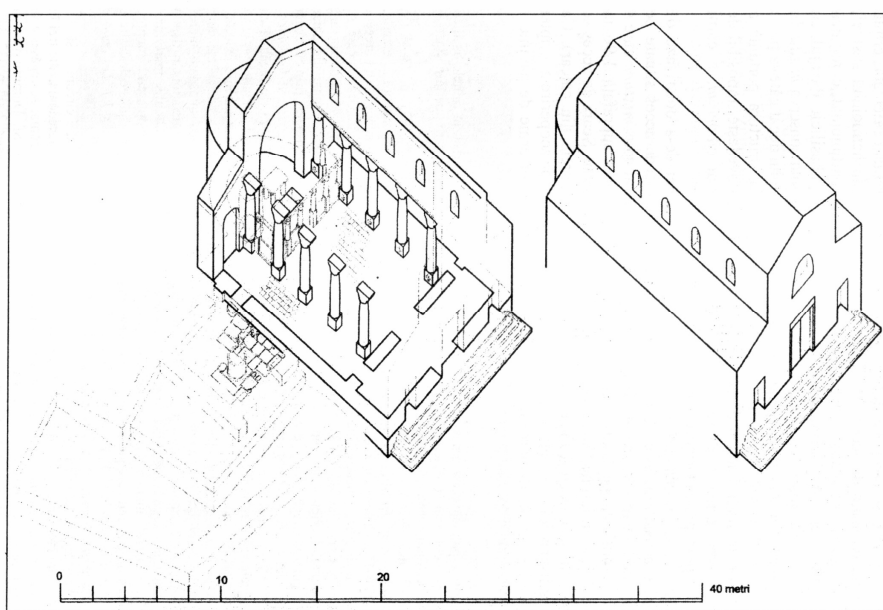

Fig. 2. Reconstituire axiometrică a basilicii „Florescu” (arh. I. Baldescu, în *Histria - ghid album*)

Fig. 3. Cripta din basilica „Florescu”

THE GRAND PLAZA OF THE LATE ROMAN CITY HISTRIA Summary

This article discusses the subject of the Grand Plaza of the West-Pontic city (the edifices around it, architectural aspects, but also their role and chronology), space that suffered numerous and successive town-planning changes until it got to the actual state during the fifth-sixth centuries A. D., presenting itself under a trapezoidal form with the dimensions of 25.00 x 14.50 metres.

Between the edifices around the square, on the Eastern side it is positioned a paleo-Christian basilica, which is also known as "*Basilica Florescu*", after the name of its discoverer. The edifice is situated approximately 50 metres from the Great Gate near the residential district; the dimensions are modest (19.60 x 12.20 m) but it is located in a space with maximum visual impact. What distinguished this basilica is that it is actually the only one possessing a crypt of relics under the altar in Histria. Another building, on the southern side of the square, is a civilian basilica, built in the third century A. D.. It has suffered a series of rebuilds until the fifth-sixth centuries when it was abandoned. This civilian basilica is distinguished by the absence of an apsis, which in fact opens the discussions about its functionality. Consequently, the town-planning changes that took place in the third and fourth centuries A.D. in the area *intra muros*, near the Great Gate - like reconditioning of the streets or changing their lay-out, demolition of some buildings and the erection of others such as the paleo-Christian basilica - took to the appearance of a new representative space, The Grand Plaza.

Keywords: Roman City Histria, Grand Plaza, Great Gate, Paleo-Christian Basilica, Civilian Basilica.